

Eskuinetiko erlatiboak euskaraz, izen ardatzaren ondoretik (ere) hedatzen direnak (eta V). Ikuspegi orokorra

VÍCTOR HIDGALDO EIZAGIRRE

SARRERA

Honen aurretik lau artikulutan aritu gara (Hidalgo 2002a, 2002b, 2003, 2004) euskaraz, izen ardatzaren erabat aurretik eman ohi diren ezkerretiko erlatibo arruntez landa, osorik edo atalen batean izen ardatz honen eskuinetik (ere) hedatzen diren erlatibo mota desberdinez: *erlatibo hautsiak* (2002a), *-(e)n... erlatibo aposatuak* (2002b), *zein... (eta bait-) erlatiboak* (2003) eta *izen determinatugabeen ondorengo erlatiboak* (2004). Artikulu honetan aurreko lau lanetan emaniko datuak bildu eta adibide berriak erakutsiaz, ikuspegi orokorragoa eskaini nahiko genuke euskaraz izen ardatzaren ondoretik (ere), eskuinetik, hedatu ohi diren erlatiboen pisuaz euskal aho zein idatzizko tradizioetan. Honetaz gain, prestatu berri dugu *Erlatibo aukerak euskaraz. Ikasi eta irakatsi* lana ere (Hidalgo, 2005), modu didaktikoago batean azaldu nahian erlatibo joko zabalak euskaraz eta aldi berean euskal hiztunak, batez ere ahozko hizkeran, erlatibo ‘zailen’ ordez erabili ohi dituen hainbat egituraren berri eman. Sarrerako azpiataletan gogoratuko ditugu, hainbat adibide berri emanez, izen ardatzaren eskuin aurki genitzakeen erlatibo mota desberdinak. 1. atalean aurkeztuko dugu eskuinetiko erlatiboan pisu bateratua ezkerreko erlatibo arrunten aldean, hala nola mota bakoitzarena. Eta 2. atalean, eskuinetiko erlatiboan zerikusi zuzena esaldien luzerarekin.

ERLATIBO HAUTSIAK

Erlatibo hautsiei (artean osagairen bat erakusten dutenak aditzaren, honi erantsitako menderagailuaren eta izen ardatzaren ondoretik), Euskaltzaindiko Gramatika Batzordearen EGLU-Vek (184) egiten die lehen bizi-aitorpen agerikoa, nahiz artean erabilera gomendatu ez, *kontu handiz erabiltzeko ez bada*. Segidako aho eta idatzizkoen itxurakoak dira (ik. Hidalgo, 2002a; 2004b)¹.

- (1) Nere Jaincoa, nic esqueñtzendizut bear au zure amorioagatic, *nere Jesus onac eguinzuen, ta erago [igaro] zuen guztiarequin zuri atseguin eguiteagatic* (A. Kardaberaz, 1744, 89).
- (2) Eta *goiçetic Jaunari eman diozun hitza ez offenditçeco...* (A. Kardaberaz, 1744, 142).
- (3) Ta *goicean eguincenduen propositu ori bera, egun artan Jaincoa ez ofenditçeco...* (A. Kardaberaz, 1760, 144).
- (4) Pekatu beniala izango da, *egiten dan biraoa ganaduai, abereai, eguraldi txarrari, esku arteko gauzai* (P. A. Añibarro, *Misionari euscalduna*, ~1808. In J. Pikabea, 1994, 129).
- (5) Badira *arpegirik ez daukeen gurasuak, biar lako lotsia emoteko, edo euren ejenpluba ona ez dalako, edo eurak lehenago obaak izan ez ziralako*² (J. J. Mogel, 1845; 1991, 32).
- (6) *Liburu onen egilleak egiten dion eskaintza Andre Maria donzella obengabeko Ama Aranzazukoari* (K. Beobide, 1885; 1992, 15).
- (7) Eta ez zitzaion arrazoirik falta. Ez zuen *artista giroan bizi ez den jendeak izan ditzakeen eragozpenak ezkontzaz kanpoko ume bat aitortzeko...* (R. Saizarbitoria, 2000, 240)³.
- (8) Ahatze [ahantzi, atzendu] gabe, *estudio berrietako barne antolaketa egiten ibili ziren hainbat herritar, tokiko ofizialeen laguntzarekin* (A. Etxart, *EEgunkaria*, 2002-II-28, 4).
- (9) Horregatik, *gaur Udalbiltzak abiatu duen kanpaina Zuberoari buruz, oso baikor iruditzen zait...* (D. Agergarai, *EEgunkaria*, 2002-III-7, 4).
- (10) (.....) izango dira *aztertuko dituzten gaiak goi bilerar*⁴ (*Euskadi Irratia*, 2002-III-13, 14:00, berriak).
- (11) Batasunak onartu beharko du *Eudelek hurrengo egunetan aurkeztu behar duen mozioa herriz herri* (J. J. Imaz, *Euskadi Irratia*, 2002-III-20, 14:00, berriak).
- (12) Kontratu planarekin, estatuak emana du *emateko zuen hitza lurralde antolaketari begira...* (X. Larralde, elkarrizketa, *EEgunkaria*, 2002-V-31, 12).

¹ Sarrerako azpiatal hauetan erakutsitako adibide guztiak dira berriak, aurreko artikuluetan azaldu gabeak, eta bere horretan bakarrik ere balio propioa dutenak horregatik. Aldi berean adibideok ez dira halako erlatibo moten erakusgarri oso, gogoragarri labur baino. Ikuspegi zabalago baterako atal bakoitzeko artikuluetara jo behar da.

² Ez da zalantzarik *bihar lako lotsia emoteko* osagaia esaldi erlatiboaren osagarri dela. Ez eta ere seguru asko ondorengo kausazkoak, nahiz, aseptikoki, hauek izan litezkeen aditz nagusiaren osagarri ere, baina ez dirudi.

³ Nahiz eta berez esaldiak komuntadura arazoak dituen *Ez zuen* eta *eragozpenak* horien artean. Badirudi *Ez zituen* edo *eragozpena* edo *eragozpenik* beharko lukeela.

⁴ *Izango dira* aditzaren aurretik gai zerrenda bat azalduta, Bartzelonan Europako lehen mandatarriak egiteko diren bileraren inguruan.

- (13) *EAJk* (EAri) **egin dion eskaintza karguak berritzeko...** (*Euskadi Irratia*, 2002-XII-14).
- (14) Hori da *Kursaalak eman dion berezitasuna Donostiako hiriari* (ETB-1, 2002-XII-30, Ayerza, Kursaaleko zuzendaria).
- (15) Eskatu zidatek kasuko dokumentazioa, eta konturatu nauk ez daukadala *guk bere garaian aurkeztu genuen idatzia sententzia errekurrituz* (2003-11-07, lagun arteko e-postako mezu batetikoa).
- (16) Berari ez zitzaioan interesatzen ezagutzea *gizon batek sentitu dezakeen plazerra dutxatzen den bitartean* (lagun arteko).

Halakoa da ere oker ez bagaude XVI. mendeko *Bretañako Kantan* ematen dena:

- (17) ...*Bretaña guztia vencituric datorren Conde galantori GUIPUZCOA HERRIRA non yçango baita beti becela buru(,) nobleza guztiaren aniz estimatua* (In Sarasola 1983, 78).

Edota segidakoa bezalakoa, arrunta *-t(z)eko* aditz jokatu gabe bidezkoa (hautsia kasuan):

- (18) Saratar batek **gogo handia** zeukan *bazkari bat egiteko abadearen etxean* (E. Bustintza; in A.Lertxundi 1991, 32).

Edota segidako beste hauen itxurakoak, erlatibo nolabait fosilizatuak deitu ditugunetakoak (*-(e)n bezala...*) edo ez hain fosilizatuak (*-(e)n garaian, -(e)n momentutik...*), goiko arruntak baino maizago aurki ditzakegunak hautsiak aho zein idatzizko erabileran, tradizioan eta gaur egun ere:

- (19) **Mereci ditçazun amorecatic, Jesusec aguinðu onthassunac** (Hiriart, 1840, 140)⁵.
- (20) *Illargiyaren argiya balkoi bateko kristaletik gela batera iragazten dan bezela ixil-ixilik eta gozo-gozo...* (Bilintx -prosaz-, 1986, 194).
- (21) ... bada **danak eukezan legez azurrak...** (R. M. Azkue, 1889-90, 61).
- (22) ... ba **bizikletan eldu gabe juten dan bezela bee zea eman ez**, or berdiñ in ber du, tensiyon jarri... (*Orioko euskara*, Iturain & Loidi 1995, 191).
- (23) ... ta **beste batzuk eutsi eziñik dauden garaian (,) been gizatasunai ta been laguntasunai** (eutsi ezin dien garayan) bestia gañetik zapaltzen ai dala, ta au penagarriya dala (*Orioko euskara*, Iturain & Loidi 1995, 200).
- (24) **Egia den bezala Euskal Herriko egoera eta izaera ezin zitekeela uler EGIN irakurtze hutsarekin**, egia da baita ere... (P. Zabaleta, *E.Egunkaria*, 1998-VII-23, 4).
- (25) **Zaila den bezala uztartzea apaltasuna eta munduaren zilborra norbera dela uste izatea** (X. Gurrutxaga, *E.Egunkaria*, 1998-X-9, 2).
- (26) Gero ikusi beharko da hauteskundeen ondoren EHk itxaropen horri erantzuten dion, **ikusi beharko den gisan EAJk zer egiten duen** (I. Esnaola, *Argia*, 1998-X-23).
- (27) Azken egunotan Euskal Herritik bideratutako gutunen bat arretaz irakurri duela dirudi, **arretaz jarraituko zituen bezala Espainiako**

⁵ Egia esan, berezia da *amoregatik/katik* ardatzaren jokaera, iparralde osoan erabili baita subjuntiboarekin batera helburuzko esaldien indargarri. Areago, zubereraz maiz mendeko esaldiaren hasieran bertan emana. Baina erabileraren azpian erlatibo fosildua dugu, eta Hiriarten adibide honetan bezala, maiz hautsia (ik. *OEH*, II, 40-1).

- Estatutik kanpo bide diplomatikotik iritsi zaizkion zenbait mezu* (X. Oleaga, *E.Egunkaria*, 1998-XI-4, 2).
- (28) ... *an errotie daueles da errekie*, ba andik urtetan deu...(I. Gaminde, *Bakio berbarik berba*, 1999, 281).
- (29) Nik berdin-berdin irensten ditut sineste guztiak, dogma guztiak, begitazio guztiak, *afari on batean ere plazer berberaz jaten ditudan bezalaxe eltzekariak, sarrerak, haragi erreak, barazkiak, gozokiak ala postrea...* (J. Zabaleta -itzulpena-, Guy de Maupassant, *Fantasiatzko ipuinak*, Ibaizabal, 2000, 39).
- (30) *Eztabaidan sartzen den momentutik... Mitxelenak protovasco edo deitu zuen hori...* (J. Lakarra, ahoz, 2002-VIII-22, Donostia, Udako Ikastaroak, EHU).

IZEN ARDATZ DETERMINATUEN ONDORETIKO ERLATIBOAK

Hiru motatakoak ohi ditugu *izen ardatz determinatuen ondoretiko erlatiboak*: *-(e)n... aposizioak*, *bait- erlatiboak* eta *zein... erlatiboak*. Ikus segidako adibide sail berriak:

-(e)n... erlatibo aposatuak

Hidalgo (2002b)n aritu ginen *-(e)n... erlatibo aposatu* arruntez, segidako-en itxurakoak, mugatzaile edo zenbatzaileen ondoren emanak (ik. ere EGLU-V):

- (31) *Californiako Eskual Herria / Berriketari Eskualduna* aguertzen dena *larunbate guzietz* (kazetaren izenburua, in Xamar 1992, 74).
- (32) ... eta *ori neske, enbre dekotena*, ibil san Butroiko mutil beteas... (I. Gaminde, *Urduliz ingeru*, 1992, 40).
- (33) *Saskigilleak, artan aritzen direnak*, labe bereziak dituzte ortarako jarriak (B. Aierbe, 1996, 41).
- (34) Altza-n bazan, ordea, *tratante on bat Merkader baserrian bizi zana* (B. Aierbe, 1996, 100).
- (35) Euskal kulturgintzari buruzko izendapenekin, bereziki, gertatu ohi da oraintxe aipatu dudana. *Leku-izenak, pertsona-izenak, dantza eta pesta izenak itzulpenarekin zentzu guztia galtzen dutenak* (A. Hirigoiien, *E.Egunkaria*, 1998-XI-8, 3).
- (36) Baina maniobrak egiteko gaitasuna bazuen, azpitik lana egiteko eta endredatzeko. Bazituen *inkondizionalak, problemak sortu zituztenak* (J. San Martin, elkarrizketa, *Jakin*, 108, 1998, 108).
- (37) ... *bere beste seme bat, Matxin Labaien, pintorea dana...* (X. Mendiguren, *Euskadi Irratia*, 2002).
- (38) *Bada sala bat luatzen dutena* (I. Epelde, *Larresoroko euskara*, 2003, 197).
- (39) *Traktorrak badira zapatzen dutenak* (I. Epelde, *Larresoroko euskara*, 2003, 197).
- (40) Leen bazien *lisaburdinak, supazterrian beotzen zienak* (I. Epelde, *Larresoroko euskara*, 2003, 197).
- (41) *Haurrak, aitametaik beexak tienak* (I. Epelde, *Larresoroko euskara*, 2003, 198).
- (42) Baditu *hirueun bat ardi, denak bildotsak egiten dituztenak* (I. Epelde, *Larresoroko euskara*, 2003, 198).

- (43) **Lagun batzu** yin ziren *aspaldi ikusi ez nituenak* (I. Epelde, *Larresoroko euskara*, 2003, 198).
- (44) Badira **zonbeit zu bezala uai bertzaldeko mintzaira bautenak, sortzez dienak bertzaldekuak** (I. Epelde, *Larresoroko euskara*, 2003, 198).

Halako hautsiak ere bai (osagairen bat emanez aditzaren eta honi erant-sitako menderagailuaren ondoretik; EGLU-Vek jakingarri gogorarazten ditu):

- (45) Izan dire eta badire **gizon jakintsunak**, *beren bizia holako lanetan higatu ondoan, berrogoita hamar mintzayetaraino ikhasi-ta, goraki erran izan dutenak, asko eskualdez eskuara oroen nausi dela...* (J. P. Arbelbide, in K. Etxenagusia *Iparraldeko Euskal Idazleak*, 1981, 134).
- (46) Adibidez, oietako bat **patata-zomorroa da, len beñere ikusten etzana gure lurretan** (B. Aierbe, 1996, 88).
- (47) Badira **neskatxa'atzu eakusten dutenak erieri** (I. Epelde, *Larresoroko euskara*, 2003, 197).

Edota aditz jokaturgabe bidezkoak ere (are hautsiak ...):

- (48) Oraintxe da **unea kritikaren funtzioari buruz hitz egitekoa** (In H. Etxeberria 2002).
- (49) ... eta Saran bizi izan zan. Han jaio ziren bere semeak: **Ramon Labaien, gero Donostiako alkate izandakoa eta Jaurlaritzako Kultur Sailburu...** (X. Mendiguren, *Euskadi Irratia*, 2002).

Eta baita ere komuntadurarik gordetzen ez dutenak, nola segidakoak (EGLU-Vek tradiziozkotzat jotzen ez dituen arren):

- (50) Hegoaldeko Euskaldunak **erresuma arrotz baten** menpean zeuden, *Europako harroena zena* (J. Mirande, 1999, I, 453).
- (51) ... Mattinen burrasoek deliberatu zuten joaitea handik berrehun metra urruntxago, **aitonak erosi etxe ttiki batetarat, Kaxandegia deitzen dena** (M. Treku, 1982, 15).
- (52) **Herri txiki batera** heldu ziren, *festetan zegoena* (P. Aristi, *Zabalik*, 1992-IX-25, in IKA 1996, 15).
- (53) Anka zakan aundi-aundi (bea) mutikoxkorra eta jon(n)intzan **base-ri batea** Errenteira, *Bastide izena zuna* (*Astigarragako hizkera*, F. Furundarena, 1998, 129).
- (54) Da “**Liberta**”k, **ni on nitzen barkue**, euki eban “bandera de combate” (-Elantxobe- Euskaltzaindia, 1999b, 33).

Bait- erlatiboak

-(e)n *aposisioen* parean aztertu beharko lirateke *bait-* erlatiboak ere (EGLU-Vek egin bezala), nahiz gure azterketa corpusetan halakorik aurkitu ez izanak mugatu gaituen hauen gaineko ohartxo zenbait baino ez egitera (Hidalgo 2003; 2005). EGLU-Ven ildoan, I. Epeldek argi dio, glosatuaz Larresoroko ahozko “*lagun batzu yin ziren aspaldi ez baintuen ikusi*” esaldia (2003, 198): “Halakoak erraz egiten dira *bait-* aurrizkiaren bidez: *lagun batzu yin ziren aspaldi ez baintuen ikusi*”. E. Montoya (2002, 205-6) eta I. Epeldek (2003, 198-9) jasotzen dituzte halako erlatiboen ahozko zenbait adibide Zugarramurdi, Urdazubi eta Larresoron, zeinen artetik:

- (55) an sortua da **tia Pantxita**, *aita baino zaarragoa baitzen* (Montoya, 2002, 206).
- (56) **gizontxo oi(,)** pasatu baita, in baitu *solasa*, arek erran ninduen (Montoya, 2002, 206).
- (57) pues ibiltzen tzen **oitan**, *baitire liburu(,) eta artxiboak(,)* eta denak begiatzen tzituen (Montoya, 2002, 206).
- (58) eta zen **Bardozkoa**, *baita erri bat Baionatik ez dakit zenbat kilometrotara* (Montoya, 2002, 206).
- (59) Eta gainian **selauria**, “**le grenier**” erraten da frantsesez, *belarra emaiten baitzen* (Epelde, 2003, 199).

E. Montoyak jasotzen ditu halako idatzizko adibide zenbait ere, tartean Axularren (§250) segidakoa (2003, 206):

- (60) **Elefantak** (*animalia handi bat baita*) bere gazte denboran belhau-nak... plegatzentu.

Zein... erlatiboak

Hidalgo (2003; 2005) lanetan azterkizun genituen *zein... erlatibo aposatuak* ere (EGLU-Ven haritik). Eta besteak beste aldarrikatzen da bertan egitura hauek ahozko euskarako erabilera arruntekin duketen zerikusia. Adibide berri gisa, segidan jasoko ditugu I. Epeldek Larresoro eta Uztaritzeko ahozko euskararen jaso berriago dituenok, *non* galdegilearen bidezkoak (*bait-* edo *-(e)n* menderagailuez emanak). Hala dio *Izenordain erlatiboez eraturako perpaus erlatiboak* sailean (2003, 198-9; adibide zenbakiak gureak dira):

“*Nun* galdera-izenordainarekin eratzen diren erlatiboak badira Larresoron, eta hauetan ere *bait-* hartzen du mendeko perpausoko aditzak:

- (61) **An** markatze’ute **aldi guziz nun pasatzen baitzia** (‘pasatzen zaren bakoitzean’ -glosatzen du Epeldek, esaldia *aldiz guziz* ardatzaren ondoko balitz bezala eta *nun* izenordainak izan *noiz-*en balioa. Baina uler liteke esaldia *An* ardatzaren ondokotzat ere: *An, pasatzen zaren leku bakoitzean markatze’ute aldi guziz*).
- (62) **Herri bat nun ez baitzen aspaldi neor bizi**.

“Beste hauek, berriz, Uztaritzekoak dira, eta perpaus erlatiboko menderagailua *-(e)n* dutenak, nahiz eta agerikoa ez izan, iraganeko *-n* markarekin bat egiten duelako:

- (63) Bazituin **gauak nun pausatzen tzen pixkat** (*nun* izenordaina *noiz* balioz erabilia -gure oharra-).
- (64) Ezta **leenauko** familietan bezala, **nun etzen eskuara bezik mintzatzzen**.
- (65) Izan da **memento’at nun mainaan itzulian bazien amaortz presuna**.

Hidalgo (2003; 2005) lanetan ere ezinbestean lotzen dira halako egiturak “korrelazioz moldaturiko perpaus erlatiboekin”, I. Epeldek egiten duen bezala (2003, 198-9), eta halakoen ahozko erabilera darakuski segidako adibideetan (antzeko erabilera litzateke goiko (61) ere, aipatu dugun bigarren interpretazioan, orduan korrelaziozko erakuslea aurretik emana):

- (66) **nun e sortua baitzia** ta **an** laketzen da yendia (199).
- (67) gazteria **nun e baita lana** ta **hartaat** lotzen da uai (199).

Honekin lotuta aipatu behar (Hidalgo 2003n bezala), EGLU-Vek dioen arren *zein...* bidezko erlatiboak ez direla erabiltzen aurrekaririk gabe, I. Epeldek ere erakusten digula halako ahozko adibide argi bat Larresoron bildua (2003, 198):

- (68) Geo nai tuzun bezala reglatzen tutzu, **nun baituzu *min*** (“min duzun tokian”) (198).

EGLU-Vek *zein... erlatiboetan* ez tradiziozkotzat jotzen du *NOR...* saileko izenordainen erabilera ere. Hidalgo (2003; 2005) lanetan erakusten dira tradiziozko autoreen halako hainbat adibide, segidakoaren antzekoak (Patxi Altuna euskaltzain eta gramatika batzordeko kidearena):

- (69) Herriko eskolan egin zituen lehen ikasketak, lagundurik -hori bai-
bere osaba apaiz Martin de Kardaberazek, NOREKIN urte askotan harreman estuak izan baitzituen (Kardaberazen bizitzari buruzko hitzaldia -eskuizkribu argitaragabea-, 2003-II-25, Hernanin).

Izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboak

Hidalgo (2004) lanean jorratzen dira zabal izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboak, segidakoaren antzekoak:

- (70) ... ***Israeleko seme Ejiptotik iltki zirenetarik***, etziren Iosue eta Kalef baizen, herri prometatuan sarthu (Axular, §86).
- (71) ... hartan bat bederak ***debozino zuenaren*** emaiteko... (Axular, §153).
- (72) Iuramentu anhitz egitea, bethi burhoz, arneguz eta maradizinoz egoitea eta minzatzea, ifernuko usantza da, eta ***hitzkuntza ifernuan usatzen dena*** (Axular, §173).
- (73) Emen neure arazuben artian imiñi ditut Guipuzcuaco eusqueran ***Erregueen lenengo Liburubaren asieraco 15 capitulu, bialduten deutzudazanac*** (Uriarte, *BAP*, XIII, 1957, 237-8).
- (74) ... ***zuri bakarrik dizutan naitasun, biyotz nerian orlako sentitasun eztiyak mugiarazten ditubena...*** (Bilintx -prosz-, 1986, 194).
- (75) ... etzuala batere ondo aditu ***Jesukristoren ebanjelioko itz Franzisko bere Aitalenak esan ziozkanak*** (K. Beobide, 1885, 104).
- (76) ... erabakiko zala orduan, nola lanak banakatuz, ***askoren buruan aisago ta errazago Ordena gidatzeko bitarteko biar ziranak*** artzia (K. Beobide, 1885, 125).
- (77) Erriaz alderatxiago nai bazukian egin etxe-santu bat, berak lurra ta ***gañerako biar zana*** emango ziola (K. Beobide, 1885, 141).
- (78) Beragatik artu zuan Ordenako bigarren billera bat egiteko asmua, artarako deiturik ***bere seme urrutietan zeudenak*** ere (K. Beobide, 1885, 145).
- (79) Ematen dute ***plazer arrazoizkoa ez dan bat*** (J. Garzia, *Euskadi Irratia*, 93-X-08).
- (80) ***Neska, deitu ziñak***, esantzin... (lagun artekoa, 2003-10-12).

Hidalgo (2004) artikuluan aipatu bezala, ez da batere harritzeko halako erlatiboak aurkitzea aditz jokatu gabez emanak, nola segidakoak:

- (81) ... arkaitz ta arrieta besterik etzan bakardade illun batian, arkitzen zan ***Ama Birjiñari eskaiñitako San Benitoren alabak iduki zuten etxe santu*** UTZITAKO bat (K. Beobide, 1885, 120).

(82) Nik ez dot zabaldu **ate GALAZOKORIK** (I. Larrakoetxea, 2001, 75)⁶.

Hidalgok (2004) jaso bezala, tarteka aurki genitzake ahozko hizkeran izen ardatza batere determinatugabea eman ordez, hau absolutiboan dutenak, determinatua, nahiz ondoko erlatiboak beste kasu bateko hondarkia izan. Bai eta ere idatzian, nola segidakoan:

(83) Gure koinatak bazituen bi etxalde: bat bere aitarena eta bertzea **osaba xahar bat *bakarrik* bizi zenarena** (M. Treku, 37).

Izen ardatzaren aurretik determinatuta emaniko erlatiboak

Aposizio arruntak dira, baina aipatuko dugu ez dela euskaraz ezezaguna - (e)n... *erlatibo librea* ematea esaldian eta, honen ondoren, haren izen ardatza izan zitekeena, aposizioan eta kasu berean emana. Halakoak dira Orioko hizketako segidako bi adibideak:

(84) Geo etorri zitzairen konprabenta, *mueble usatuk zezkana* **matrimoniyo bat** zeatu in bertzuela, erretiatu in bertzuela ta laga in ler tzuela ta... (Iturain & Loidi, 1995, 189).

(85) Amabos pat urtekin o ola, aurrena *enbarkaziyok ite zitunakin, Luxianokin* e ibili nitzan *enbarkaziyok iten...* (Iturain & Loidi, 1995, 202).

Izen ardatzaren aurretik emaniko bait- erlatiboa

Guri ere bitxia zaigu, baina aurreko bien antzeko adibide bat jasotzen da E. Montoyaren tesian Zugarramurdi eta Urdazubiko euskaran *bait-* erlatiboz emana (206). Guk aipatu besterik ez:

(86) an *panpa umeda* **deitzen baita toki bat** da Argentinan.

ESKUINETIKO ERLATIBOEN GARRANTZIA AHO ZEIN IDATZIZKO EUSKAL PROSA TRADIZIOAN: - HAMARRETIK HIRU?

Adibideak adibide, ezagutu beharko genuke, batetik, ea izen ardatzaren eskuinetiko erlatibo motok anekdotikoak diren euskal erabileran ala pisu berezia duten, bakanka edo bateratuak. Bestetik, ongi ulertu beharko genituzke euskal hiztun eta idazleak halako erlatiboen erabilerara dramatzaten arrazoiak, guk halako erlatiboek ere bere bide zuzena eman ahal izateko. Goazen lehendabizi datuekin. Estatistikoki bi corpus nahikoa desberdin aztertu ditugu. Bat, 1994koa deitu duguna, 842 erlatibo izen ardazduna. Ahozkoa bere 3/4etan⁷ eta beste laurden batean Axular, J. A. Mogel, J. B.

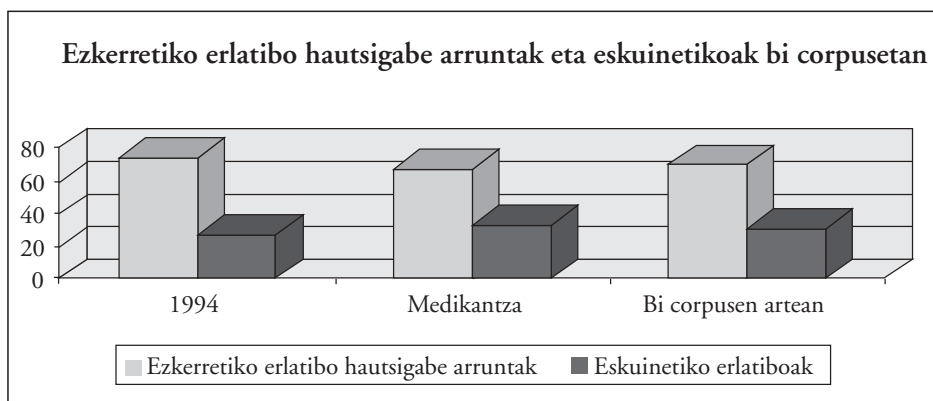
⁶ Ohar gaitezen izen ardatz determinatugabearen ondoren emaniko forma partizipio burutua + - (e)ko dela zuzenean, beraz, etorkizuneko partizipioa bezalakoa (eta ez + -tako edo + -(r)iko ohikoagoak; ik. Hidalgo 2004b).

⁷ Ahozko corpusaren osaera (corpus nagusiaren hiru laurdenak baino gehixeago -%76,7-), bi mailakoa da. Batetik, gaur egunekoak: 1. R.M. Pagolak *Euskalkiz euskalki* bilduman jasotako euskaldun xeheen mintzoak, oro har, nahikoa hizketa apalekoak. 2. 1992 eta 93an ETBren *Ados* saioaren zuzeneko hiru eztabaida saio, gaiarekin zerikusia zuten espezialisten artean (*krisi ekonomikoaren* eztabaida saio bat, euskaraz bereziki jantzi gabeko hiztunen artean; eta bi saio, *eskola legearen* eztabaidan, oro har, euskaraz hiztun jantzixagoen artean, irakaskunatzari lotutako profesionalak izaki). 3. Azkenik bi euskaltzaini eginiko elkarrizketa laburrak -Haritxelhar eta Satrustegi-. Corpus nagusiaren %61,2 inguru. Bestetik, saiatu ginen zertxobait ere hurbiltzen aurreko garaietako ahozko testigantza fidagarrietara

Agirre, Duvoisin eta J. Etxepareren testuetakoa. Beste corpusa, berriz, Medikantzakoa deitu duguna, M. Aranburu eta M. Bagoren 1899ko *Erriko Jendeentzat Osasun Legeak eta Medikantzako Argibideak* liburutikoa, 1.339 erlatibo izen ardazduna. Bi corpusak oso desberdinak osaketaz –lehena, batez ere ahozkoa; bestea, idatzia eta jantzia, nahiz aldi berean herrikoia (ik. 1994ko berrargitalpeneko I. Arrigainen sarrera)–. Eta bi corpusak oso desberdinak, batez ere, bertan erabilitako esaldi erlatiboaren kopuru erlatiboari dagokionean. 1994ko corpusean 5 esaldi nagusi inguruko aurkituko dugu erlatibo izen ardazdun bat. Medikantzakoan, aldiz, batez beste, ia esaldi nagusi bakoitzeko aurki genezake bi erlatibo izen ardatzen baten inguruan emanak.

Eta ordea, bitxiki asko, bi corpusetako datuak ez dira batere urrutikoak gertatuko elkarrengandik, artikuluan barrena ikusiko dugun eran⁸. Hala, esaterako, bi corpusetan ere, ezkerretiko erlatibo arruntek duten pisua eta eskuinetikoen pisu bateratua bertsua izango da, nola ikus litekeen segidako taula eta grafikoetan:

	Denera		Ezkerreko arruntak		Eskuinetikoak (ere) denera	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
1994ko corpusa	842	38,6	618	73,4	224	26,6
Medikan. corp.	1339	61,4	900	67,2	439	32,8
Denera:	2181	100%	1518	69,6	663	30,4

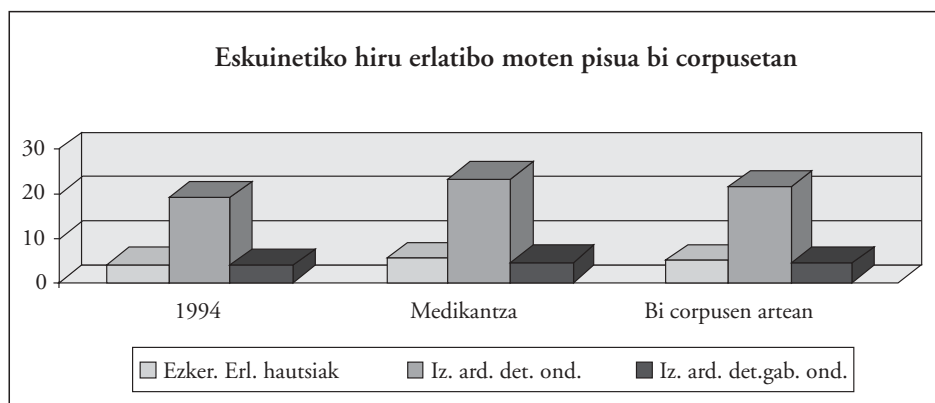
(hitzen ordenari dagokionean). Eta iparraldeko bi ipuin bilduma aztertu genituen: 1. W. Webster apaiz anglikarrak osatua 1877rako Lapurdin Sara inguruko herrietan. 2. J. F. Cerquand, hezkuntza ikuskarriak biltzeko eskatua Zuberoa eta Nafarroa Behereko errientei, eta 1874-1885 urteen artean argitaratua. Bien artean corpus nagusiaren %15,6 inguru. Corpusen eta hauen azterketa orokorraren inguruko xehetasun gehiagorako, ik. Hidalgo (1994; 1999).

⁸ Har bedi kontuan azterketa honetako datuak ezingo direla beste gabe zabaldu tradiziozko euskara osora. Datuak direnak dira. Hemendik eskertu eta bultzatu nahi genituzke tradizioaren azterketa deskriptibo eta estatistiko berri guztiak. Baina bitartean, hauek izango dira dauzkagun datuak. Eta bestelakoak dirateke, noski, euskara batuak emango dizkigunak edota XX. mendeko tradizio esklerotikoak.

1994ko corpusean %26,6 erlatibo dira izen ardatzaren eskuinetik hedatzen direnak. Medikantzakoan %32,8. Batez beste erlatibo guztien % 30,4; hamarretik hiru edo. Ez dira, beraz, anekdotikoak eta baztergarriak beste gabe.

Eskuinetiko erlatibo moten garrantzia aho zein idatzizko prosa tradizioan

Hurrengo grafikoan eta taularen hiru zutabe berrietan ikus genezake eskuinetiko erlatibo mota desberdinen pisua, denek batera corpus bakoitzean osatzen duten %30 horren barne: *erlatibo hautsi*, *izen ardatz determinatuen ondoko* (-*(e)n...* *aposizio* eta *zein...* *erlatibo* bateratuta)⁹, eta azkenik, *izen ardatz determinatugabeen ondoretiko*.

	Denera		Ezkerreko arruntak		Eskuinetikoak (ere) denera		Erlatibo hautsiak		Izen ardatz determ. ond.		Izen ardatz det.gab. ond.	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
1994ko corpusa	842	38,6	618	73,4	224	26,6	34	4,0	158	18,8	32	3,8
Medikan. Corp.	1339	61,4	900	67,2	439	32,8	71	5,3	308	23,0	60	4,5
Denera:	2181	100%	1518	69,6	663	30,4	105	4,8	466	21,4	92	4,2

Berriri, bitxiki asko, izen ardatzaren eskuinetiko erlatibo mota desberdinen pisua erabat parekatua gertatzen da bi corpus hain desberdinetan. Erlatibo hautsiak guztien %4,0 eta %5,3 dira bi corpusetan (%4,8 batez beste). Hau da, 20 erlatibotik 1 inguru eman ohi da gure tradizioan erlatibo hautsien artean, eta beraz, kontuan hartu beharreko kopurua da.

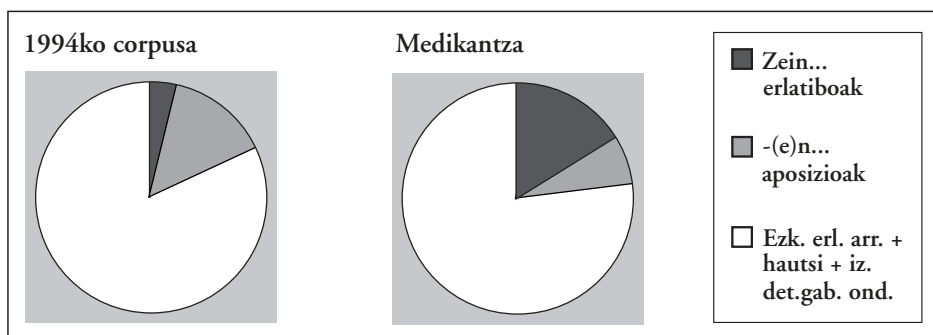
Izen ardatz determinatuen ondoko erlatiboaren pisua ere (-*(e)n...* *aposizioak* eta *zein...* *erlatiboak* batera) paretsua da bi corpusetan (%18,8 1994koan; handixeagoa Medikantzakoan -%23,0- alde handiegirik gabe). Batez beste erlatibo guztien %21,4. Hau da, 5 erlatibotik 1 inguru. Eta hori asko da.

Azkenik, izen ardatz determinatugabeen ondoretiko erlatiboaren pisua ere, berriri, erabat parekatua gertatzen da bi corpusetan (%3,8 1994koan; %4,5 Medikantzakoan). Bietan ere erlatibo hautsienaren antzekoa, nahiz zer edo zer txikixeagoa. Batez beste %4,2. 20/25 erlatibotik bat, eta beraz ez kopuru baztergarria ere.

⁹ Aipatu dugu ez dugula gure corpus estatistikoan *bait-erlatiborik* aurkitu.

Izen ardatz determinatuen ondoretiko *-(e)n aposizioen eta zein... erlatibo*en pisu desberdina aho eta idatzizko prosa tradizioan

Nolanahi, bi corpusen arteko aldea nabaria gertatzen da izen ardatz determinatuen ondoretiko erlatiboen artean, segidako grafiko eta tauletan ikus litekeen moduan:

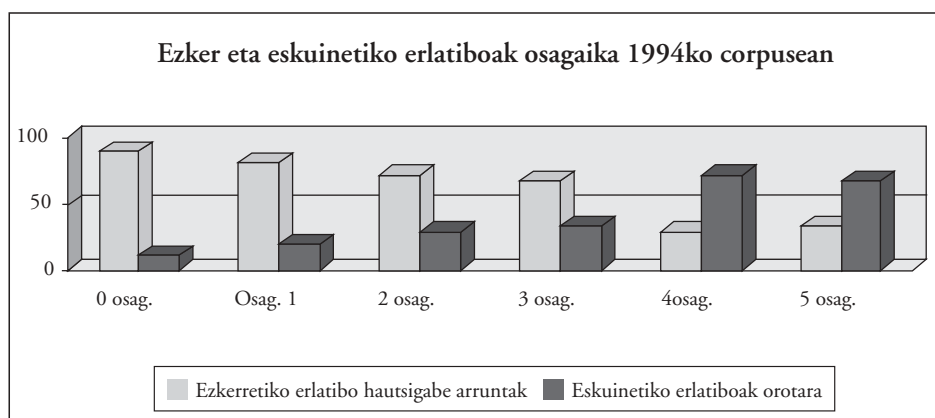
	Izen ardatz determ. ond.		-(E)N... aposizioak		Zein... erlatiboak	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
1994ko corpusa	158	18,8	140	16,6	18	2,1
Medikan. corp.	308	23,0	100	7,5	208	15,5
Denera:	466	21,4	240	11,0	226	10,4

1994ko corpus, batez ere ahozkoan, izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatibo gehienak dira *-(e)n... aposizio* (%18,8tik %16,6) eta soilik %18,8tik %2,1 *zein... erlatibo*. Aldiz, Medikantzako corpusean, non batere eragozpenik gabe erabiltzen diren *zein... erlatiboak*, *-(e)n aposizioak* dira soilik %7,5 izen ardatz determinatuen ondoretiko %23,0 erlatiboetatik, eta *zein... erlatiboak* beste %17,5. Hidalgo (2003) makurtzen da pentsatzera euskal hiztun idazleak beti berdintsu ote duen, bat edo bestegatik, beharra, 5 erlatibotik bat inguru-edo emateko izen ardatz determinatuaren ondoren. Eta euskararen mendebaldean (Gipuzkoa-Bizkaia-Araban) hiztunek gaur egun ez dituzte erabiliko *-(e)n... aposizioak* baino behar hauei erantzuteko. Ekialderago, berriz (Nafarroa Garaitik hasita), *-(e)n aposizioekin* batera erabili ohi dituzte *bait-* erlatiboak ere, eta kopuru berori banatuko lukete bi erlatibo moton artean. Ez dirudi, gaur egun, batean zein bestean, *zein... erlatiboak* usuegi erabiltzen direnik ahozkoan, salbu *non... + -(e)n* edo *bait-* egiturak (baina ik. Hidalgo 2003, 2005). Erregistro idatzi edo jantzietan, ordea, eta ahozko hainbat erabileratan ere (Hidalgo 2003, 2005), *zein... erlatiboak* eragozpenik gabe erabili ohi direnetan, hauek ere *-(e)n... aposizio* eta *bait- erlatiboekin* konpetentzian arituko dira, euskal hiztunak izen ardatz determinatuen ondoren eman beharrean sentitu den erlatiboen batez besteko %20ko kopuru hori betetzeko.

Zein da, ordea, hiztuna erlatibo mota bat edo bestea erabiltzera bultzatzen duen arrazoa? Zein da arrazoa, hiztunak ezkerreko erlatibo arrunta aukera dezan, hau hautsi, edo zuzenean erabat eskuinetiko erlatibo mota bat emateko? Ala, hiztunarentzat aukera guztiak dira beti maila berean erabilgarriak? Hurrengo atalean egingo diegu hurbilpen bat erantzunei.

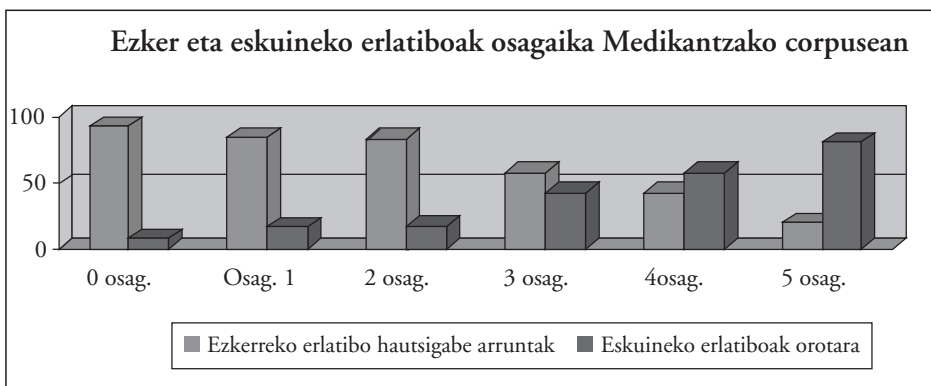
NOIZ DARABILTZA EUSKAL HIZTUNAK ESKUINETIKO ERLATIBOAK: ERLATIBO “LUZEAK”

Gure azterketatik datu garbi bat atera baliteke, hori da esaldi erlatiboen luzeraren zerikusi zuzena euskal hiztun-idazlearen joerarekin eskuinetiko erlatiboak erabiltzeko. Zenbat eta erlatiboa luzeagoa izan, orduan eta errazago ematen du hau hiztun-idazleak izen ardatzaren eskuinetik. Eta hala ere, bigarren ondorio bat, ez garrantzi gutxiagokoa. Joera hori ez da *joera* baino. Ez da lege. Eta beti aurkituko ditugu hainbat erlatibo ongi laburrak izen ardatzaren ondoretik emanak. Bai eta ere erlatibo luze ugari osorik izen ardatzaren aurretik emanak, ezkerretik, modu arruntean. Zergatiak eta baldintzak aztertu beharko ditugu, baina bi fenomeno horiek hala gertatzen dira guk aztertu corpus guztian modu bertsuan. Hala ikus liteke segidako taula eta grafikoetan¹⁰:

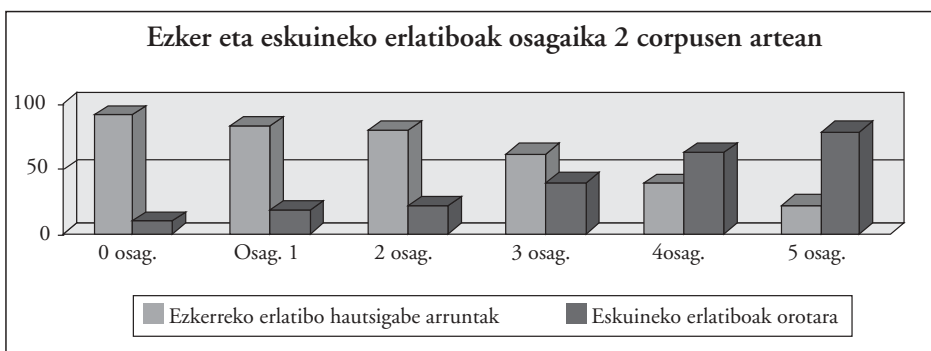

1994	Denera		Ezkerreko arruntak		Eskuinetikoak (ere) denera	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	158	18,8	140	88,6	18	11,4
Osag. 1	342	40,6	274	80,1	68	19,9
2 osag.	184	21,9	130	70,7	54	29,3
3 osag.	69	8,2	46	66,7	23	33,3
4 osag.	35	4,2	10	28,6	25	71,4
5 (edo +)	54	6,4	18	33,3	36	66,7
Denera:	842	100%	618	73,4	224	26,6

¹⁰ Esaldien luzera neurtzeko, “osagarri” kopurua erabili dugu neurri, nahiz “osagarri” definizioa ez izan definizio estandar bat, baizik soilik neurrak honetarako erabilia. Hala, osagarri kontsideratu dugu esaldi barreneko sintagma minimoetako bakoitza (bai eta ere *-(e)ko* edo *-(r)e* izenlagunetako bakoitza). Eta ere mendeko esaldietako aditz bakoitza honi erantsitako atzizki/aurrizki menderatzailearekin batera (kasu marka hau ere nolerebait). Eta koordinazio edo justaposizioan eman elementuetako bakoitza ere. Zehaztasun gehiagorako, Hidalgo (1994; 1999).

Medik.	Denera		Ezkerreko arruntak		Eskuinetikoak (ere) denera	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	182	13,6	168	92,3	14	7,7
Osag. 1	361	27,0	301	83,4	60	16,6
2 osag.	332	24,8	276	83,1	56	16,9
3 osag.	120	9,0	69	57,5	51	42,5
4 osag.	82	6,1	35	42,7	47	57,3
5 (edo +)	262	19,6	51	19,5	211	80,5
Denera:	1339	100%	900	67,2	439	32,8

2 corpus	Denera		Ezkerreko arruntak		Eskuinetikoak (ere) denera	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	340	15,6	308	90,6	32	9,4
Osag. 1	703	32,2	575	81,8	128	18,2
2 osag.	516	23,7	406	78,7	110	21,3
3 osag.	189	8,7	115	60,8	74	39,2
4 osag.	117	5,4	45	38,5	72	61,5
5 (edo +)	316	14,5	69	21,8	247	78,2
Denera:	2181	100%	1518	69,6	663	30,4

Hala, batere osagarririk gabeko erlatiboen artean (hau da, soilik aditza dutenak, eta halako esaldiak dira erlatibo guztien %18,8 1994ko corpusean eta %13,6 Medikantzakoan; batez beste %15,6), 1994ko corpus batez ere ahozkoan, bitxiki, %11,4 ere badira eskuinetiko erlatiboak. Medikantzakoan, berriz, idatzizkoa, kontuan hargarri, soilik %7,7. Inola ere ez, hala ere, kopuru mesprezagarria (batez beste %9,4). Zergatik ematen ditu hiztunak 10etik 1 eskuin, 9 ezker?

Osagarri bakar bat duten erlatiboak dira, zalantza gabe, ugarienak 1994ko batez ere ahozko corpusean (erlatibo guztien %40,6), eta idatzizko Medikantzaren ere (%27,0; honetan parekatuago 2 osagarrikoekin). Osagarri bakarrek erlatiboen artean jada %19,9 dira eskuinetiko erlatiboak 1994ko corpusean eta %16,6 Medikantzakoan (batez beste %18,2). Ia bost esalditik bat. Ez proportzio txikia hain esaldi laburretan.

2 osagarrikoen artean (erlatiboen %21,9 1994ko corpusean; %24,8 Medikantzakoan) 1994ko corpusean %29,3 dira jada (10etik 3) izen ardatzaren eskuin ematen diren erlatiboak. Medikantzaren, berriz, artean ez dira %16,9 baino. Batez beste %21,3. Erlatibo laburretan, bada, corpus idatzia, kontuan hargarri, askoz ezker zaleago dugu 1994ko batez ere ahozkoa baino.

3 osagarriko erlatiboen artean, berriz (guztien %8,2 baino ez 1994ko corpusean; %9,0 Medikantzaren), %33,3 erlatibo ematen dira izen ardatzaren eskuinetik 1994ko corpusean eta jada %42,8 Medikantzakoan. %39,2 batez beste. 10 esalditik lautan edo.

4 osagarriko esaldi jada luzeagoen artean (guztien %4,2 baino ez 1994ko corpusean; %6,1 Medikantzaren), gogoangarri, erlatibo guztien %71,4 dira 1994ko corpusean ardatzaz eskuinetik emanikoak. Medikantzaren, barexeago, %57,3. Batez beste %61,5. Hiru erlatibotik 2 ia.

Eta 5 edo osagarri gehiagoko erlatiboen artean, berriz (erlatibo guztien %6,4 baino ez 1994ko corpusean; baina %19,6 hazixeagoa ere bai Medikantzaren), erlatiboen %66,7 ematen da izen ardatzaren eskuin 1994ko corpusean, eta %80,5 ere bai Medikantzaren. Batez beste, %78,2. 5 erlatibotik lau urruti handirik gabe.

Zer esan nahi du honek guztiak? Nabarmen, hiztunak eskuinetiko erlatiboen gero eta behar handiagoa sentitzen duela zenbat eta erlatibo luzeagoak erabili behar dituen. Badirudi erlatibo luzeek kodetze eta prozesamendu zailtasunak dakarzkiketela mezu emaileari (nola hartzaileari gero), eta orduan hasten dela hau bereziki eskuineko erlatiboei begira, zailtasunen baretze aldera.

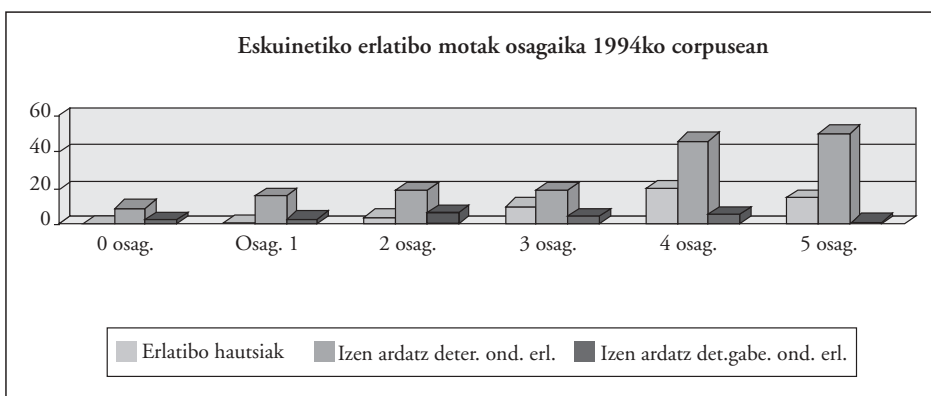
Nolanahi, erlatiboen erabileran aldi berean hartu behar da kontuan, gure corpusetako datuek argi aditza ematen duten bezala, erlatibo laburrak direla euskaraz erabilienak, ahoz zein idatziz. 0, 1, eta 2 osagarriko erlatibo laburrak dira erlatibo guztien %81,2 1994ko corpusean; %65,3 Medikantzaren (batez beste, %71,5). Eta hauen artean dira, noski, erabilienak osorik ezkerretiko erlatibo arruntak (batez beste erlatibo guztien %80,8). Horretatik erlatibo arrunten pisu absolutua euskal usadioan. Baina horrek ezin du inolaz ere ekarri, are erlatibo laburren artean ere, tradizioz eskuinetik osatu diren beste %19,2ren gaitzestea. Are gutxiago erlatibo luzeagoen artean, zeintzuek soilik erlatiboen %18,8 osatzen duten 1994ko corpusean -3 osagarri baino gehiagokoak-, %34,7 Medikantzaren eta batez beste %28,5, baina beraiek eragiten dituzten ulergarritasun eta prozesamendu arazorik handienak. Hain zuzen horregatik erabili bide dira maizenik eskuinetiko erlatiboak esaldi luzeen artean, gehiengo absolutua izateraino, eta beraz, arruntenak, are 1994koa bezalako corpus batez ere ahozkoan (%53,2), eta

zalantza gabe Medikantzan (%66,6). Batez beste erlatibo guztien %63,2. Ulergarritasun eta prozesamendu arazoak biguntze aldera.

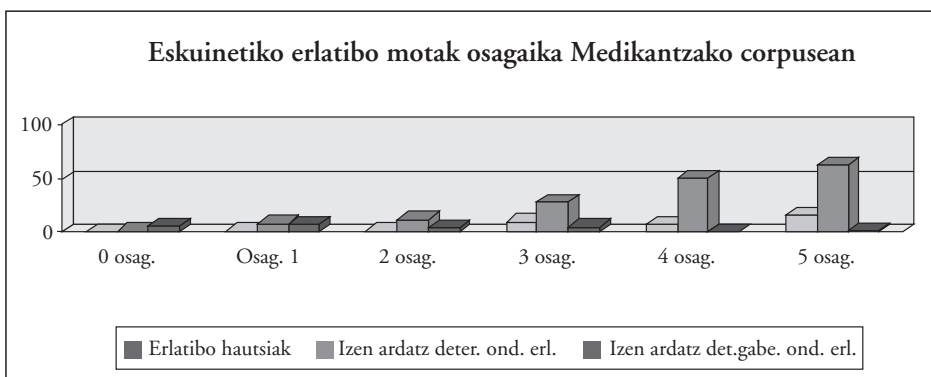
Zer gertatzen da eskuinetiko erlatiboen baliabideak ezagutzen edo erabiltzen ez dituzten euskaretan (nola horren maiz euskara estandarrean)? Edo uko egiten zaio erlatibo luzeen erabilerari, bidean hizkuntza pobretuz; edo ulergarritasun / prozesamendu arazoak eragiten dira.

Eskuinetiko erlatibo motak esaldi luzeraren arabera

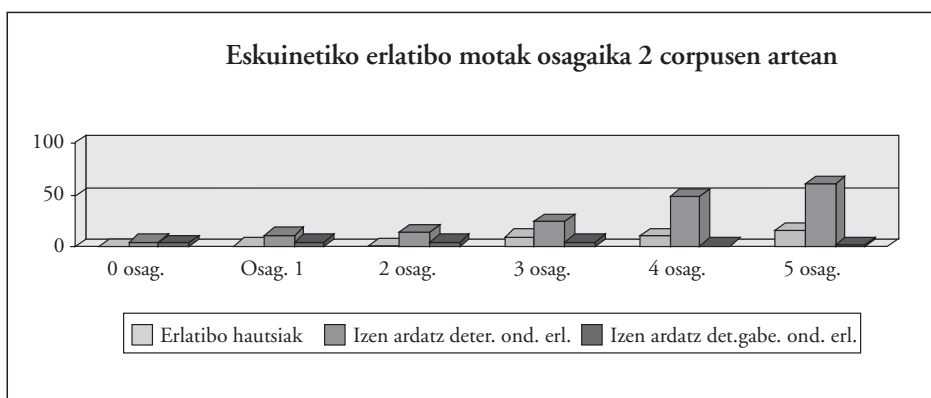
Nabarmena baldin bada ere eskuinetiko erlatiboen erabilera hazia erlatibo luzeetan, haziera hau ez da modu berean gauzatzen aztertzen gatozen hiru erlatibo motetan. Hori suma liteke gure bi corpusetan berdintsu, hurrengo taula eta grafikoetan ikus litekeen gisa:

1994	Eskuinetikoak (ere) denera		Erlatibo hautsiak		Izen ardatz det.gab. ond.		Izen ardatz det.gab. ond.	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	18	11,4	///////	///////	14	8,9	4	2,5
Osag. 1	68	19,9	5	1,5	53	15,5	10	2,9
2 osag.	54	29,3	7	3,8	35	19,0	12	6,5
3 osag.	23	33,3	7	10,1	13	18,8	3	4,3
4 osag.	25	71,4	7	20,0	16	45,7	2	5,7
5 (edo +)	36	66,7	8	14,8	27	50,0	1	1,9
Denera:	224	26,6	34	4,0	158	18,8	32	3,8

Medik.	Eskuinetikoak (ere) denera		Erlatibo hautsiak		Izen ardatz determ. ond.		Izen ardatz det.gab. ond.	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	14	7,7	///////	///////	3	1,6	11	6,0
Osag. 1	60	16,6	5	1,4	29	8,0	26	7,2
2 osag.	56	16,9	5	1,5	39	11,7	12	3,6
3 osag.	51	42,5	12	10,0	33	27,5	6	5,0
4 osag.	47	57,3	6	7,3	41	50,0	0	0,0
5 (edo +)	211	80,5	43	16,4	163	62,2	5	1,9
Denera:	439	32,8	71	5,3	308	23,0	60	4,5

2 corpus	Eskuinetikoak (ere) denera		Erlatibo hautsiak		Izen ardatz determ. ond.		Izen Ardatz det.gab. ond.	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	32	9,4	///////	///////	17	5,0	15	4,4
Osag. 1	128	18,2	10	1,4	82	11,7	36	5,1
2 osag.	110	21,3	12	2,3	74	14,3	24	4,7
3 osag.	74	39,2	19	10,1	46	24,3	9	4,8
4 osag.	72	61,5	13	11,1	57	48,7	2	1,7
5 (edo +)	247	78,2	51	16,1	190	60,1	6	1,9
Denera:	663	30,4	105	4,8	466	21,4	92	4,2

Nahiko begi bistakoa da erlatibo mota desberdinen jokaera desberdina esaldien luzeraren arabera. Erlatibo hautsiak, oro har gehiegi ez izanik ere, asko ugaritzen dira luzerarekin batera. Osagarrirek gabeko erlatiboetan ez da erlatibo hautsirik¹¹. Osagarri bateko erlatiboetan %1,5 dira erlatibo

¹¹ Ez dugu uste ezezko esaldietan ere *ez den gizona etorri* bezalakorik entzun litekeenik. Nahiz bai, lapsus moduan, partizipioa tartekatua dutenak menderagailua eta izen ardatzaren artean: *ez den etorri gizona* itxurakoak. Ez dugu uste, nolana, halakoak lapsus izaeratik haratago defendatzea merezi duenik.

hautsiak 1994ko corpusean eta %1,4 Medikatzakoan. Eta proportzio hori hazten doa nahikoa erregular 5 edo osagarri gehiagoko erlatiboen artean %14,8 izateraino 1994ko corpusean eta %16,4 Medikantzan (batez beste %16,1; nahiz 4 osagarrikoen artean proportzioa %20,0koa den 1994ko corpusean eta %7,3koa baino ez Medikantzan, erlatibo kopuru absolutu txikiaren kausaz). Hau da, erlatibo luzeenetan ia 6 erlatibotik 1 eman ohi da hautsia. Eta honek, zalantza gabe lizentziatzen du halako erlatiboen erabilerara euskal erlatiboen artean.

Izen ardatz determinatuaren ondoko erlatiboen erabileraren zerikusi estua esaldien luzerarekin (*-(e)n aposizio* eta *zein... erlatiboena* batera), askoz nabarmenagoa da oraindik. Osagarririk gabeko erlatiboen artean ere proportzioa esanguratsua da 1994ko batez ere ahozko corpusean (%8,9), nahiz Medikantzako corpus jantziagoan artean ez den %1,6koa baino. Bi corpusetan, ordea, proportzio hau nabarmen doa gora erlatiboak luzatu ahala. 4 osagarrikoen artean jada %45,7 dira 1994ko corpusean eta %50,0 Medikantzan. Eta 5 edo osagarri gehiagoko erlatiboen artean, berriz, proportzioa %50,0koa da 1994ko corpusean eta %62,2koa ere bai Medikantzan (batez beste %60,1). Hau da 10 erlatibo luzetik 5/6 inguru eman ohi da gure aho zein idatzizko tradizioan izen ardatz determinatu baten ondorean. Erlatibo gehienak beraz. Eta ezinbestekoa da erlatibo hauei gure gramatiketan eman ohi zaien baino arreta gehixeago ematea¹².

Beste bi erlatibo motekin ez bezala, izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboen erabileran ez da sumatzen zerikusi berezirik esaldi erlatiboen luzerarekin, nola eta ez den erlatibo mota honen eskasia esaldi luzeenen artean. Hala 0, 1, 2 eta 3 osagarritako erlatiboen artean halako erlatiboak %5en inguru mugitzen dira aztertu bi corpusetan (batez beste %4,4; %5,1; %4,7; %4,8 hurrenez hurren; nahiz horren berdinak ez izan bi corpusetan, %2,5; %2,9; %6,5; %4,3 1994koan eta %6,0; %7,2; %3,6 eta %5,0 Medikantzan). 4 osagarrikoen artean, berriz, proportzioa %5,7koa da 1994ko corpusean –antzekoa–, baina %0 Medikantzan. Eta 5 edo osagarri gehiagoko erlatiboen artean proportzioa %1,9raino murrizten da bi corpusetan. Erlatibo mota honen erabileran luzeraz bestelako arrazoiak bilatu beharko ditugu.

-(e)n... aposizioak zein... erlatiboak

Nabarmena da bi erlatibo mota hauen erabileraren zerikusi zuzena bi corpusetan ere esaldi erlatiboen luzerarekin. Ordea, corpus bakoitzean guztiz desberdina denez mota bateko eta bestekoen pisua (1994koan apenas dagoen *zein... erlatiborik* –18, 140 *-(e)n... aposizioen* aldean–, eta Medikantzan, berriz, *-(e)n... aposizioen* bikoitza –208/100–), hurrengo tauletan argia bada ere *zein... erlatiboen* lotura estua esaldien luzerarekin, *-(e)n... aposizioen* kasuan hau desitxuratuago ageri da:

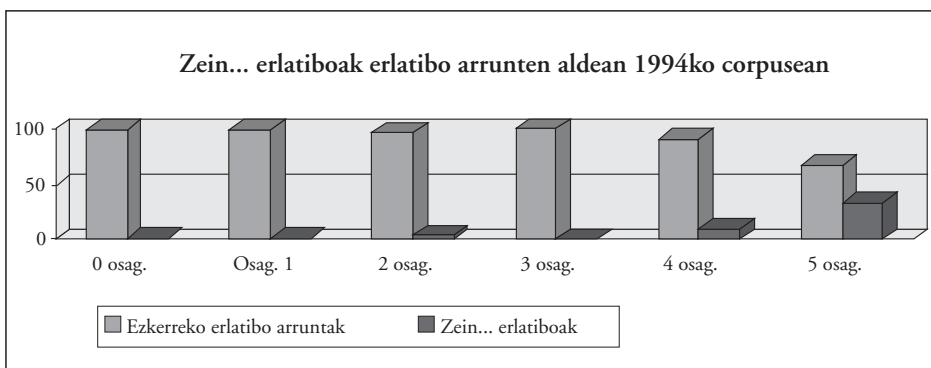
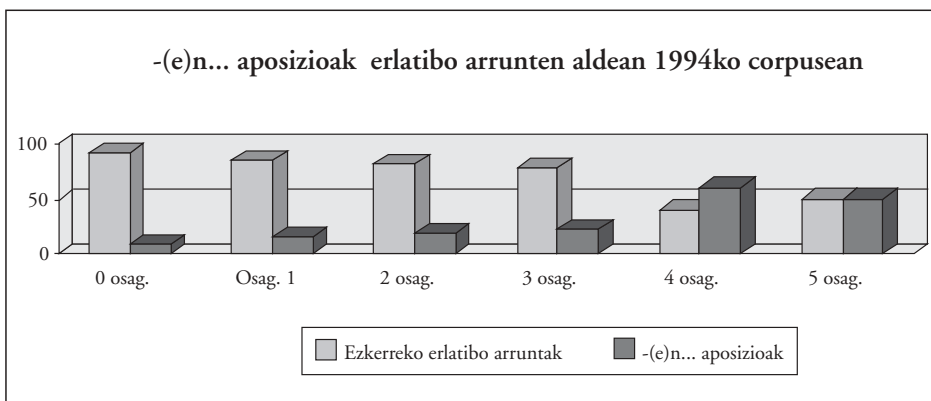
¹² *-(e)n... aposizio* eta *zein... erlatiboen* jokaera partikulanaz gure bi corpusetan ikus hurrengo azpiatala.

1994	Izen ardatz determ. ond.		-(E)N... aposizioak		Zein... erlatiboak	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	14	8,9	13	8,2	1	0,6
Osag. 1	53	15,5	51	14,9	2	0,6
2 osag.	35	19,0	30	16,3	5	2,7
3 osag.	13	18,8	13	18,8	0	0,0
4 osag.	16	45,7	15	42,9	1	2,9
5 (edo +)	27	50,0	18	33,3	9	16,7
Denera:	158	18,8	140	16,6	18	2,1

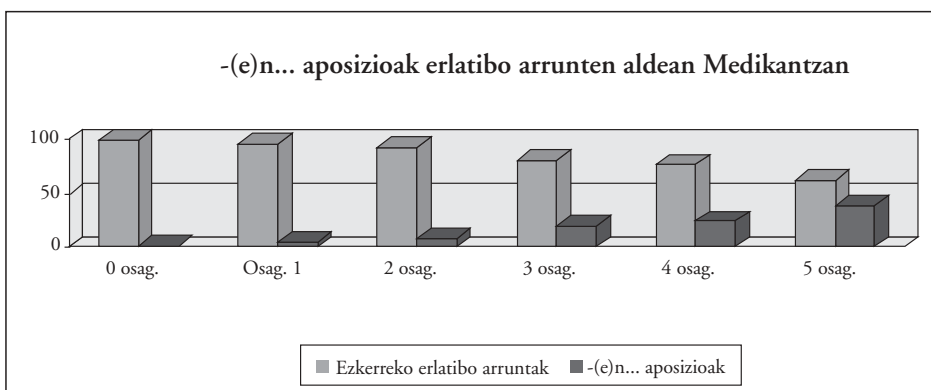
Medik.	Izen ardatz determ. ond.		-(E)N... aposizioak		Zein... erlatiboak	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	3	1,6	2	1,1	1	0,5
Osag. 1	29	8,0	14	3,9	15	4,2
2 osag.	39	11,7	24	7,2	15	4,5
3 osag.	33	27,5	17	14,2	16	13,3
4 osag.	41	50,0	11	13,4	30	36,6
5 (edo +)	163	62,2	32	12,2	131	50,0
Denera:	308	23,0	100	7,5	208	15,5

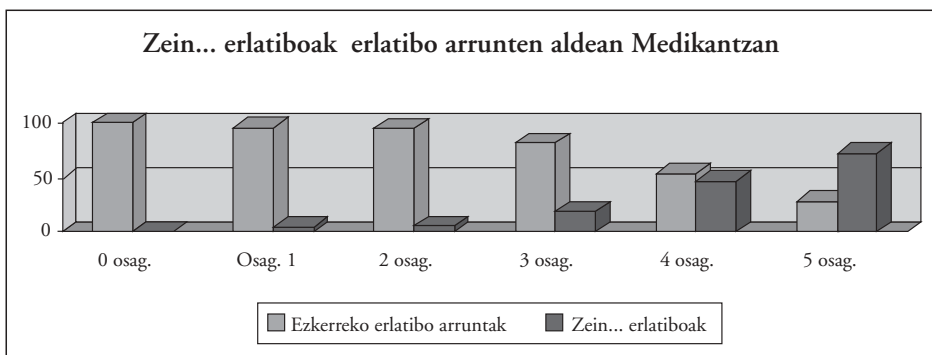
2 corpus	Izen ardatz determ. ond.		-(E)N... aposizioak		Zein... erlatiboak	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	17	5,0	15	4,4	2	0,6
Osag. 1	82	11,7	65	9,2	17	2,4
2 osag.	74	14,3	54	10,5	20	3,9
3 osag.	46	24,3	30	15,9	16	8,5
4 osag.	57	48,7	26	22,2	31	26,5
5 (edo +)	190	60,1	50	15,8	140	44,3
Denera:	466	21,4	240	11,0	226	10,4

Horregatik, *-(e)n... aposizioen* zerikusi zuzena sumatzeko esaldien luzera-ekin, interesgarriago da hauen konparaketa zuzena egitea corpus bakoitzean ezkerreko erlatibo arrunten kopuruarekin esaldi luzera bakoitzeko (bide batez, egingo dugu *zein... erlatiboekin* ere), segidako taula eta grafikoetan erakutsi moduan:

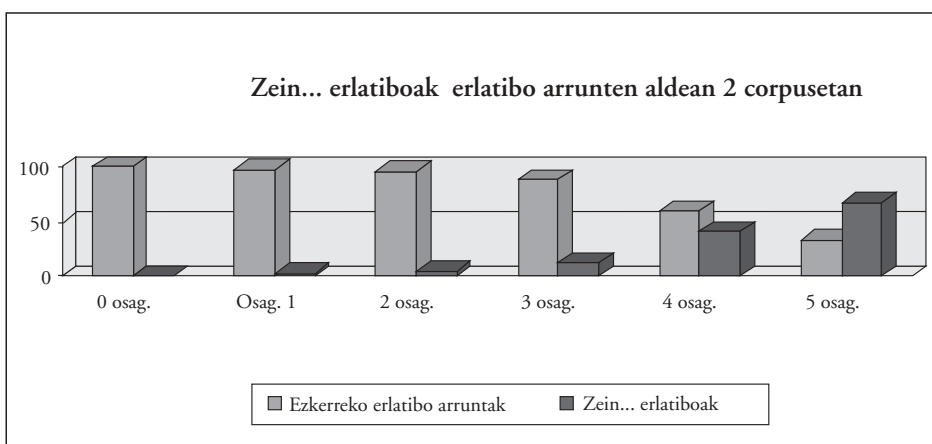
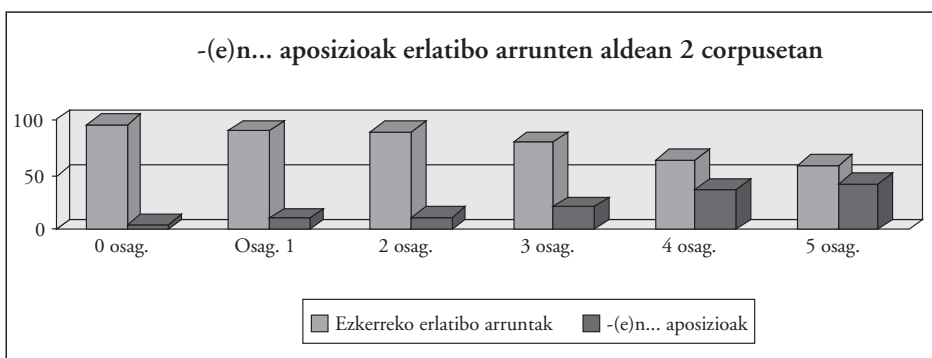

1994	Ezkerretiko arruntak		-(E)N... aposizioak		Ezkerretiko arruntak		Zein... erlatiboak	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	140	91,5	13	8,5	140	99,3	1	0,7
Osag. 1	274	84,3	51	15,7	274	99,3	2	0,7
2 osag.	130	81,3	30	18,8	130	96,3	5	3,7
3 osag.	46	78,0	13	22,0	46	100,0	0	0,0
4 osag.	10	40,0	15	60,0	10	90,9	1	9,1
5 (edo +)	18	50,0	18	50,0	18	66,7	9	33,3
Denera:	618	81,5	140	18,5	618	97,2	18	2,8

Medik.	Ezkerretiko arruntak		-(E)N... aposizioak		Ezkerretiko arruntak		Zein... erlatiboak	
	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%	Kop.	%
0 osag.	168	98,8	2	1,2	168	99,4	1	0,6
Osag. 1	301	95,6	14	4,4	301	95,3	15	4,7
2 osag.	276	92,0	24	8,0	276	94,8	15	5,2
3 osag.	69	80,2	17	19,8	69	81,2	16	18,8
4 osag.	35	76,1	11	23,9	35	53,8	30	46,2
5 (edo +)	51	61,4	32	38,6	51	28,0	131	72,0
Denera:	900	90,0	100	10,0	900	81,2	208	18,8

2 corpus	Ezkerretiko arruntak		-(E)N... apozizioak		Ezkerretiko arruntak		Zein... erlatiboak		
	Kop.	%	Kop.		Kop.	Kop.	Kop.	Kop.	
0 osag.	308	95,4	15	4,6		308	99,4	2	0,6
Osag. 1	575	89,8	65	10,2		575	97,1	17	2,9
2 osag.	406	88,3	54	11,7		406	95,3	20	4,7
3 osag.	115	79,3	30	20,7		115	87,8	16	12,2
4 osag.	45	63,4	26	36,6		45	59,2	31	40,8
5 (edo +)	69	58,0	50	42,0		69	33,0	140	67,0
Denera:	1518	86,3	240	13,7		1518	87,0	226	13,0

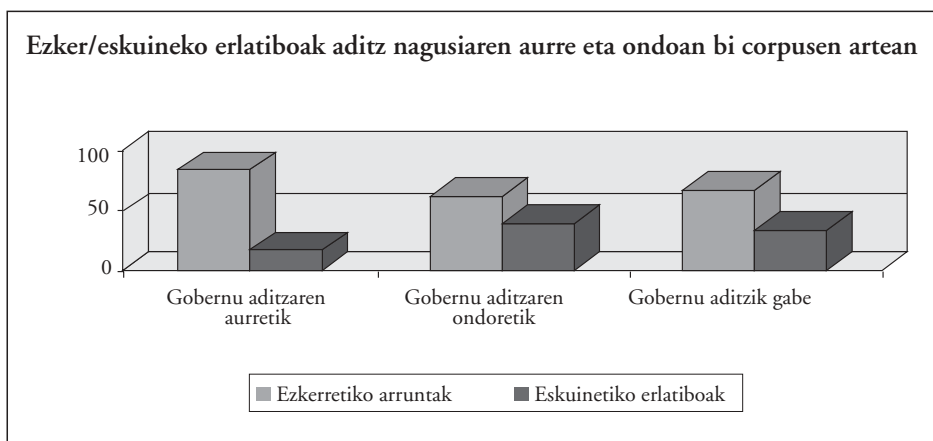
Grafiko eta taulen bistara nabarmena da *-(e)n... apozizioen* (eta *zein... erlatiboen*) zerikusi estua esaldien luzerarekin. Batez beste, *-(e)n... apozizioak* erlatibo arruntan aldean %4,6 baino ez badira ere osagarririk gabeko esaldietan (eta bada zer edo zer hala ere), proportzio hau mailaz maila doa gorantz 5 edo osagarri gehiagotako erlatiboan %42,0raino, eta antzeratsu corpusetako bakoitzean ere. *Zein... erlatiboak* ere, ia hutsa izatetik bi corpusetan esaldi laburren artean (batez beste %0,6; %2,9; %4,7; 0, 1 eta 2 osagarriko esaldien artean), kopurua nabarmen haziko da 3, 4, 5 edo osagarri gehiagoko artean (batez beste, eta hurrenez hurren: %12,2; %40,8 eta %67,0; nahiz 1994ko corpus batez ere ahozkoan gorantza soilik esaldi luzeenen artean sumatu: %33,3).

Erlatiboa bere gobernu-aditzaren aurre edo ondoretik, aldagai berria izenaren eskuinetiko erlatiboan erabileran

Gure esperientzia eta euskararen ezagutza lagun, zinez uste genuen, hiztun-idazleak, oro har, errazago ematen ote zituen esaldi erlatiboak izen ardatzaren eskuinetik (*erlatibo hautsiak* edo *izen ardatz determinatu edo determinatugabeen ondoretik*), esaldi hauek, luzeak-edo izateaz gain, esaldi nagusiko aditzaren ondoretik ematen zirenean. Hau da, esaldien atzealdean. Nolabait esaldian jada ondo finkatu eta gero izen ardatzaren funtzio eta esanahi erlatiboa esaldi nagusiko aditzarekin. Hau da, hiztunak atentzia jada esaldi erlatibora bertara eraman nahi duenean (esaldi nagusiko mezua ulertzea eman eta gero-edo), eta ez artean mezu hartzailea esaldi nagusiko aditzaren edo beste elementu garrantzizkoen esperoan daukanean. Horregatik espero genuen eskuineko erlatiboak nekezago aurkitzea esaldi nagusiko aditzaren aurretik (nahiz eta bagenekien halako adibideak ere nahi adina genituela). Pentsatzen genuen, kasu hauetan esaldi nagusiaren eta erlatiboaren esparru propioak nekezagoak izan ote zitezkeen bereizten hiztunarentzat eta entzule-irakurlearentzat, eta azkenik esaldiak nekezagoak ulertzen.

Gure corpusetan ekin genion azterketa horri, eta gure susmoak nolerebait baieztatuak gertatu badira ere, aldeak ez dira inoiz ikaragarriak. Zerbait erraztego dirudi eskuinetiko erlatiboak aurkitzea esaldi nagusiko aditz gobernatzailearen ondoretik, eta proportzio hori berdintsua da gainera esaldi nagusian aditzik agertzen ez den esaldietan ere. Baina eskuinetiko erlatiboak oso maiz aurkitzen ditugu ere esaldi nagusiko aditzaren aurretik. Kasu honetan ere, bitxiki, antzeko emaitzak eskuratu ditugu gure bi corpusetan. Segidako taula eta grafikoan ikus liteke:

1994ko corpora	Esald. denera		Ezkerreko arruntak		Eskuinetikoak	
	Kopur.	%	Kopur.	%	Kopur.	%
Gobernu-aditzaren aurretik:	402	47,7	340	84,6	62	15,4
Gobernu-aditzaren ondoretik:	421	50,0	266	63,2	155	36,8
Gobernu-aditzik gabe	19	2,3	12	63,2	7	36,8
DENERA:	842	100%	618	73,4	224	26,6

Medikantza	Esald. denera		Ezkerreko arruntak		Eskuinetikoak	
	Kopur.	%	Kopur.	%	Kopur.	%
Gobernu-aditzaren aurretik:	377	28,2	307	81,4	70	18,6
Gobernu-aditzaren ondoretik:	948	70,8	583	61,5	365	38,5
Gobernu-aditzik gabe	14	1,0	10	71,4	4	28,6
DENERA:	1.339	100%	900	67,2	439	32,8

2 corporusen artekoa	Esald. denera		Ezkerreko arruntak		Eskuinetikoak	
	Kopur.	%	Kopur.	%	Kopur.	%
Gobernu-aditzaren aurretik:	779	35,7	647	83,1	132	16,9
Gobernu-aditzaren ondoretik:	1.369	62,8	849	62,0	520	38,0
Gobernu-aditzik gabe	33	1,5	22	66,7	11	33,3
DENERA:	2.181	100%	1.518	69,6	663	30,4

Gobernu-aditzaren aurretik emaniko erlatiboen artean, batez beste, %16,9an edo aurkitzen ditugu eskuinetiko erlatiboak (%15,4 1994ko corpusean; %18,6 Medikantzan). Aldiz, gobernu-aditzaren ondoretikoen artean, bikoiztua baino gehixeago agertzen zaigu eskuinetiko erlatiboen kopurua: %38,0 (%36,8 1994ko corpusean; %38,5 Medikantzan). Gainera kontuan hartzen badugu, oro har, esaldi nagusiko aditz gobernatzailearen ondoko erlatiboak gehiago direla honen aurretikoak baino (batez beste %62,8; %35,7ren aldean –%50,0/%47,7 1994ko corpusean; %70,8/%28,2ren aldean Medikantzan–), nahikoa gehiago dira absolutuki eskuinetiko erlatiboak aditz nagusiaren ondoretik aurretik baino (%79,8 / %20,2ren aldean).

Eta kontuan izanik euskaraz aditza ia beti eman ohi dela esaldi aurrealdean, eta nabarmenago hau batere luzea den orduko, salbu gaur eguneko euskara estandarreko eskola Azkue-Altubetarrean edo aurreko eskola kardaberaztiarrean –ik. Hidalgo (1993; 1994; 1996; 1999)–, ondorioztatu behar da, euskaldunak ez duela inoiz gaur bezainbeste sufritu esaldi erlatiboen arazoa, noiz aditza atzeratzearen eskola erabat zabaldu den gure artean eta aldi berean izen ardatzaren eskuinetiko erlatiboen baztertzea. Esaldi luzeak irentsi ezin bihurtu ohi dira.

* * *

Erlatibo mota hauetako bakoitzaren erabilera ezaugarrien inguruan ik. Hildagoren lanetan bakoitzari eskainitako artikulua. Ez ditugu hemen berriro errepikatuko. Eta guztien errepaso didaktiko orokor baterako, Hidalgo (2005), non, euskarazko erlatibo jokatu mota guztien inguruko oharrez gain (*erlatibo arruntak, hautsiak, izen ardatz determinatugabeen ondokoak, izen ardatz determinatuen ondokoak –(e)n... aposizioak, bait-erlatiboak eta zein... erlatiboak*), era berean jasotzen diren euskaldunen ahozko hizkeran erabiltzen diren errekurtsioak erlatibatzen zail diren erlatiboak gauzatze-ko (bereziki izenordain erresuntiboen erabileraz), eta ahozko hizkeran erlatiboen ordean erabili ohi diren eskuinetiko beste hainbat azalpen egituren inguru: *ba(da) azalpenak, nolalzelan azalpenak, zeinahi galdegile bidezko azalpenak* eta *zeinahi esaldigaldera independente bidezko azalpenak*), segidako modukoak:

- **ERLATIBO ARRUNTA:**
(87) Galdetu behar diozu *goizean ikusi duguN* MUTIL HORRI.
- **ERLATIBO HAUTSIA:**
(87.a) Galdetu behar diozu *goizean ikusi duguN* MUTIL HORRI *hona gentozenean*.
- **IZEN ARDATZ DETERMINATUGABEAREN ONDOKO ERLATIBOA:**
(87.b) Galdetu behar diozu MUTIL, *goizean ikusi duguN* HORRI.
- **-(E)N... APOSIZIOA:**
(87.c) Galdetu behar diozu MUTIL HORRI, *goizean ikusi duguN* HORRI.
- **-(E)N... APOSIZIO KOMUNZTATUGABEA:**
(87.c.a) Galdetu behar diozu MUTIL HORRI, *goizean ikusi duguNA*.
- **BAIT- ERLATIBOA:**
(87.d) Galdetu behar diozu MUTIL HORRI, *ikusi BAITugu goizean*.
- **BA(DA) AZALPENA:**
(87.e) Galdetu behar diozu MUTIL HORRI *ikusi dugu* BA *goizean*–.

- **ZEIN... ERLATIBOA:**
(87.f) Galdetu behar diozu MUTIL HORRI, ZEIN(A) **ikusi duguN/BAITugu goizean.**
- **NOLA/ZELAN AZALPENA:**
(87.g) Galdetu behar diozu MUTIL HORRI –NOLA/ZELAN **ikusi dugu(N) (BA) / BAITugu goizean–.**
- **ZEINAH I GALDEGILE BIDEZKO AZALPENA:**
(87.h) Galdetu behar diozu MUTIL HORRI –NOR/ZE(IN) MUTIL/ZEIN **ikusi dugu(N) (BA) goizean(?)–.**
- **ZEINAH I ESALDI/GALDERA BIDEZKO AZALPENA:**
(87.i) Galdetu behar diozu MUTIL HORRI –**ez dugu (BA) goizean ikusi (MUTIL) BAT? –.**

Eta antzera, izenordain erresuntiboak erabili beharrean gertatuz gero esaldi erlatiboan (edo are nagusian ere):

- (88) (?*) *Atzo bazkaldu nuen* LAGUN HARK esango dizu ongi. ⇒
⇒ *Atzo BERAREKIN bazkaldu nuen* LAGUN HARK esango dizu ongi.
- (88.a) *Atzo BERAREKIN bazkaldu nuen* LAGUN HARK *Ixabeleneko tabernan*, (HARK) esango dizu ongi.
- (88.b) LAGUN, *atzo BERAREKIN bazkaldu nuen* HARK, esango dizu ongi.
- (88.c) LAGUN HARK, *atzo BERAREKIN bazkaldu nuen*AK, esango dizu ongi.
- (88.c.a) LAGUN HARK, esango dizu ongi *atzo BERAREKIN bazkaldu nuen* HURA.
- (88.d) LAGUN HARK, BERAREKIN *bazkaldu bainuen atzo*, (HARK) esango dizu ongi.
- (88.e) LAGUN HARK *ñbazkaldu nuen* BA *atzo BERAREKIN–*, (HARK) esango dizu ongi.
- (88.f) LAGUN HARK, ZEIN(AR)EKIN (*BERAREKIN) *bazkaldu (bait)nuen(-N) atzo*, (HARK) esango dizu ongi.
- (88.g) LAGUN HARK –NOLA/ZELAN *bazkaldu nuen(-N) (BA)/BAINuen atzo/BERAREKIN–*, (HARK) esango dizu ongi.
- (88.h) LAGUN HARK –NOREKIN/ZE(IN) LAGUNEKIN/ZEINEKIN BERAREKIN *bazkaldu nuen(-N) (BA) atzo(?)–*, (HARK) esango dizu ongi.
- (88.i) LAGUN HARK –*ez nuen (BA) atzo BERAREKIN / (LAGUN) BATEKIN bazkaldu? –*, (HARK) esango dizu ongi.

Hidalgok jasotzen ditu aipatu artikuluan (2005), esaldi mota jokatu hauen guztien gaineko kontuez gain, erlatibo jokatu gabe eta erlatibo libreen inguruko aukerak, hala nola izenen beste hainbat esaldi osagarriren ingurukoak ere.

BIBLIOGRAFIA AIPATUA

- AGIRRE, J. B. (1808), *Eracusaldiac*, Tolosa, 1850, 3 tomo; Donostia, Hordago, 1978.
- AIERBE, B. (1996), *Zaarrek berrituz*, Auspoa, Sendoa, 1996.
- ARANBURU, M.; M. BAGO AGIRRE (1899), *Erriko Jendeentzat Osasun Legeak eta Medikantzako Argibideak*, EEE, 1994.
- AXULAR, P. (1643), *Guero. Bi partetan partitua eta berecia*, Bordele, 1643. Edizio faksimila, Euskaltzaindia, 1988 (*Gero*, Jakin, Aranzazu, 1976, L. Villasanteren argitalpena, nondik aipua).
- AZKUE, R. M. (1889-90), "Peru Matraka ta Pedr'anton", *La Abeja*, 1889-1890, 1.
- BAP, *Boletin de la Real Sociedad de Amigos del País*.
- BEOBIDE, K. (1885), *Asisko loria*, EEE, 1992.
- BILINTX (BIZKARRONDO, I.) (1986), *Bertoak eta beste*, EEE, Klasikoak, 1986.
- CERQUAND, J. F. (1874-1885), "Légendes et récits populaires du Pays Basque", *Bulletin de la Société des Sciences, Lettres et Arts de Pau*, 1874-5, 1875-6, 1876-7, 1884-5. Orain euskaraz soilik, *Ipar Euskal herriko legenda eta ipuinak*, Txertoa, Donostia, 1985-6, 2 tomo (A. Aranaren hitzaurrea).
- DUVOISIN, J. P. (1858), *Laborantzako liburua*, EEE, Donostia, 1986.
- EGLU-V, Ik. Euskaltzaindia (1999a).
- EPELDE, I. (2003), *Larresoroko euskara*, Doktorego tesia, EHU, Gasteiz, 2003.
- ETXEBERRIA, H. (2002), *Bost idazle*, Alberdania, 2002.
- ETXENAGUSIA, K. (1981), *Iparraldeko Euskal Idazleak*, Labayru, Bilbo, 1981.
- ETXEPARE, J. (1910), *Buruxkak*, Elkar, 1980; EEE 1992.
- EUSKALTZAINDIA, (1999a), *Euskal Gramatika Lehen Urratsak v (Mendeko Perpausak - 1)*, Gramatika Batzordea, 1999, Bilbo.
- , (1999b), *Euskal Herriko Hizkuntza Atlas. Ohiko euskal mintzamoldeen antologia*, Euskaltzaindia, Bilbo, 1999 (Eta lau CD eta CD-ROM bat).
- FURUNDARENA, J. J. (1998), *Astigarragako Hizkera*, Astigarragako Udala, 1998.
- GAMINDE, I. (1992), *Urduliz ingeru, berbak eta bizimodu*, Urdulizko Euskera Taldea.
- , (1999), *Bakio barbarik berba*, Labayru, Bilbo, 1999 (CD-ROMarekin).
- HIDALGO, V. (1993), *Hitzen ordena euskaraz. Euskal gramatikararien testigantza: iritziak eta praktika idatziak* (Lan argitaragabea, doktoretza tesian aurkeztua).
- , (1994), *Hitz ordenaren estatistikak euskaraz* (Lan argitaragabea, doktoretza tesian aurkeztua).
- , (1996), "Hurbiltze bat euskal hitz ordenaren tradizioari", *FLV*, 71, 1996, 21-43.
- , (1999), "Hitz ordenaren estatistikak euskaraz", *ASJU*, 1999-2, 393-451.
- , (2000a), "«Galdegai» bat baino gehiago erakutsi ohi duten esaldiez. Hitzen ordena esaldian: bereizi beharreko eztabaida arlo bi. Galdegaiaren inguruko ikuspegi berri bila (I)", *Uztaro*, 33, 2000, 43-85.
- , (2000b), "Informazio unitate baten tamainako esaldi laburraren ordenamendu eta informazio-egituraren aukerak eta eraginak. Hitzen ordena esaldian: bereizi beharreko eztabaida arlo bi. Galdegaiaren inguruko ikuspegi berri bila (II)", *Uztaro*, 34, 2000, 39-85.
- , (2002), "Erlatibo hautsiak. Izen ardatzaren eskuin hedatzen diren erlatiboak euskaraz (I)", *FLV*, 89, 27-80.
- , (2002b), "-(e)n... erlatibo aposatuak. Izen ardatzaren eskuin hedatzen diren erlatiboak euskaraz (II)", *Uztaro* 42, 2002, 17-83.
- , (2003), "Zein (eta Bait-) erlatiboak. Izen ardatzaren eskuin hedatzen diren erlatiboak euskaraz (III)", *FLV*, 92, 2003, 19-56.
- , (2004), "Izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboak euskaraz. Izen ardatzaren eskuin hedatzen diren erlatiboak euskaraz (IV)", *Gogoia* IV-1, 2004, 121-174.
- , (2005. argitaratzeko), "Erlatibo aukerak euskaraz. Ikasi eta irakatsi", *Hizpide*.
- HIRIART, A. (1840), *Introduction a la langue française et a la langue basque*, Bayonne, 1840.
- IKA (1996), *EGA ikaslearen liburua* II, 2. arg. 1996.
- ITURAIN, I; LOIDI, L. (1995), *Orioko Euskara*, Orioko Udala-Euskara batzordea, 1995.
- KARDABERAZ, A. (1744), *Cristavaren vicitza*, Iruñean, Anchueta, 1744.
- , (1760), *Cristavaren bicitza*, in *Euskal lan guziak*, LGEV, 1973/4, I, 51-149.
- LARRAKOETXEA, I. (2001), *Grimm anaien 50 ume ipuin*, Labayru, 2001.

- LERTXUNDI, A. (1991) (prestatzaile), *Horrela bizi bagina beti. Euskal umorearen antologia*, Erein, 1991.
- MIRANDE, J., *Herri saindu eta demokratikoaren parabola*, in *Obra osoa*, I, Hiria, 1999, 453.
- MITXELENA, L. (1987-...), *Diccionario General Vasco. Orotariko Euskal Hiztegia*, Euskaltzaindia, 1987-...
- MOGEL, J. A. (1802), *Peru Abarca*, Durango, 1881; faksimila, 1981.
- MOGEL, J. J. (1845), *Baserritar jakitunaren etxe eskolia*, EEE, 1991.
- MONTOYA, E. (2002), *Zugarramundiko eta Urdazubiko euskara*, Doktorego tesia, EHU, Gasteiz, 2002.
- OEH, *Orotariko Euskal Hiztegia*, ik. L. Mitxelena.
- PAGOLA, R. M. (1984), *Euskalkiz euskalki*, Euskara Zerbitzua, Eusko Jaurlaritza, 1984.
- PIKABEA, J. (1994), *Euskara guztiok*, Alberdania, 1994.
- SAIZARBITORIA, R. (2000), *Gorde nazazu lurpean*, Erein, 2000.
- SARASOLA, I. (1983), "Contribución al estudio y edición de textos antiguos vascos", *ASJU*, 1983, 69-212.
- TREKU, M. (1982), *Mattin, nere gizona*, Auspoa, 1982.
- WEBSTER, W. (1877), *Basque Legends*, London, 1877, Griffith and Farran.
- , (1877/1993), *Euskal ipuinak*, I eta II, EEE, Donostia, 1993, 2 tomo.
- XAMAR (1992), *Orhipean*, Nafarroako Gobernua, Pamiela, 1992.

LABURPENEA

Artikuluan bateratzen ditu autoreak aurreko beste zenbait lanetan atalka aztertutako euskarazko izen ardatzaren eskuinetiko erlatiboen gaineko datu estatistikoak (*erlatibo hautsiak*, *izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboak* eta *izen ardatz determinatuen ondokoak* *-(e)n... aposizioak*, *zein... erlatiboak*, *bait- erlatiboak*). Eta eskuinetiko erlatiboan erabileraren lotura aztertzen da (batzuetan zuzena) esaldi erlatiboen luzerarekin. Bai eta ere esaldi erlatibo hauen kokagunearekin esaldi nagusiko aditzaren aurre edo ondorenean. Aldi berean ematen da, eskuinetiko erlatiboen erakusgarri, aurreko artikuluetan jaso gabeko aho zein idatzizko beste hainbat erabilera adibide berri. Amaitzeko, eskematikoki erakusten dira esaldi erlatibo jokatuak aukerak euskaraz, nola hauen ordeaz ahozko hizkeran sistematikoki erabili ohi diren beste zenbait egiturarenak ere.

RESUMEN

En el presente artículo el autor reúne los datos estadísticos sobre la oración de relativo a la derecha del sustantivo núcleo analizados por partes en varios artículos (*erlatibo hautsiak*, *izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboak* y *izen ardatz determinatuen ondokoak* *-(e)n... aposizioak*, *zein... erlatiboak*, *bait- erlatiboak*). Y se analiza la relación (en ocasiones directa) entre el empleo de dichas oraciones de relativo a la derecha con la longitud de las oraciones de relativo. Igualmente se analiza la relación con la posición anterior y posterior al verbo de estas oraciones de relativo. Al mismo tiempo se adjuntan, como muestra de la oración de relativo a la derecha, otros tantos ejemplos orales y escritos no recogidos en artículos anteriores. Finalmente, se muestra de modo esquemático una selección de oraciones de relativo conjugadas, así como una muestra de varias estructuras utilizadas automáticamente en el lenguaje oral en sustitución de aquellas.

RÉSUMÉ

Dans le présent article, l'auteur rassemble les données statistiques sur la proposition relative à droite du noyau substantif, analysées partiellement dans différents articles (*erlatibo hautsiak*, *izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboak* y *izen ardatz determinatuen ondokoak* *-(e)n... aposizioak*, *zein...*

erlatiboak, bait-erlatiboak). On analyse également la relation (parfois directe) entre l'emploi de ces propositions relatives à droite et la longueur des propositions relatives. De même, la relation avec l'antéposition et la postposition au verbe de ces propositions relatives est analysée. Sont également cités, pour illustrer la proposition relative à droite, nombre d'autres exemples oraux et écrits, non mentionnés dans les articles précédents. Enfin, sont donnés, de façon schématique, une sélection de propositions relatives conjuguées, ainsi qu'un échantillon de structures variées, utilisées de façon automatique dans le langage oral, pour remplacer celles-ci.

ABSTRACT

In this article, the author brings together statistical data about relative speech to the right of the noun nucleus analysed in parts in several articles (*erlatibo hautsiak, izen ardatz determinatugabeen ondoko erlatiboak y izen ardatz determinatuen ondokoak -(e)n... aposizioak, zein... erlatiboak, bait-erlatiboak*), and the relationship between the use of this relative speech to the right with the length of relative speech is analysed. Likewise, the relationship with the position before and after the verb is analysed, and at the same time are also attached some other oral and written examples which have not been included in previous articles, as a sample of relative speech to the right. Finally, an outline is given of conjugated relative speech, in addition to a sample of several structures automatically used in oral language in replacement of the former.